

นิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี: การถ่ายทอดเรื่องเล่าพื้นบ้านในอุษาคเนย์
Nang Sip Song (The Twelve Sisters) or Phra Rot Meri and its Transmission
as a Shared Folktale among Countries in South East Asia

รัตนพล ชื่นคำ^{1*} ธันวพร เสรีชัยกุล¹ และ จริยา สุพรรณ¹

Rattanaphon Chuenka^{1*}, Thanwaporn Sereechaikul¹ and Jariya Supun¹

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าการถ่ายทอดนิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี ในฐานะเรื่องเล่าพื้นบ้านในอุษาคเนย์ โดยศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กำหนดพื้นที่ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม เก็บข้อมูลภาคสนาม ใน พ.ศ. 2559 รวม 5 แห่ง ได้แก่ 1. เมืองนาย รัฐฉาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา 2. เมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว 3. เมืองกำปงชนัง ประเทศกัมพูชา 4. บ้านมุง จังหวัดพิษณุโลก ประเทศไทย และ 5. พันทนิคม จังหวัดชลบุรี ประเทศไทย นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ สรุปและอภิปรายผล ผลการศึกษพบว่า นิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีเป็นที่รับรู้กันอย่างดีในกลุ่มประเทศอุษาคเนย์ ประกอบด้วย สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประเทศกัมพูชา และประเทศไทย มีการถ่ายทอดนิทานเรื่องดังกล่าวในรูปแบบวรรณกรรมมุขปาฐะ วรรณกรรมลายลักษณ์ สถานที่ จิตรกรรม ประติมากรรม ศาลศักดิ์สิทธิ์ สื่อพื้นบ้าน และสื่อสมัยใหม่ สถานะของนิทานเรื่องดังกล่าวได้ปรับเปลี่ยนจากนิทานมหัศจรรย์เป็นนิทานประจำถิ่นที่ใช้อธิบายสภาพภูมิศาสตร์ของสถานที่ที่เกี่ยวข้อง ลักษณะร่วมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงผูกพันของผู้คนและวัฒนธรรมที่มีมาช้านาน ในอนาคตอาจส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเพณีเรื่องเล่าพื้นบ้าน เพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอุษาคเนย์ได้อีกด้วย

ABSTRACT

This article aims to present the result of the research on the transmission of *Nang Sip Song (the Twelve Sisters) or Phra Rot Meri* as a shared folktale among several countries in South East Asia. The research was conducted mainly through the study of relevant documents and previous research, as well as through fieldwork and data collection, which was carried out in five areas where the folktale had recently been found transmitted (as of 2016). The areas are as follows: 1) Mong Nai, Shan State of Myanmar; 2) Luang Prabang, Laos; 3) Kampong Chhnang, Cambodia; 4) Ban Mung, Phitsanulok, Thailand; and 5) Phanat Nikhom, Chonburi, Thailand. The data were then analysed, discussed, and concluded. The result shows that *Nang Sip Song (the Twelve Sisters) or Phra Rot Meri* is still widely transmitted in Myanmar, Laos, Cambodia, and Thailand. The transmission comes in a variety of forms, such as oral literature, written literature, buildings, paintings, sculptures, shrines, folk media and new media. The findings also show that the status of the folktale has changed, from a fairy tale into a regional tale which is used to describe the geography in South East Asia. This shared root points to the long-established interrelationship among the people of South East Asia and their cultures. In the near future, *Nang Sip Song (The Twelve Sisters) or Phra Rot Meri* could be incorporated as part of the cultural identity of South East Asia, which in turn would promote its cultural tourism.

Key Words: Nang Sip Song (the Twelve Sisters), Phra Rot Meri, folktale, South East Asian folktale

* Corresponding author; e-mail address: fhumrpc@ku.ac.th

¹ ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ 10900

¹ Department of Literature, Faculty of Humanities, Kasetsart University, Bangkok 10900

คำนำ

นิทานเรื่องนางสิบสองหรือพระรถเมรีเป็นนิทานที่แพร่หลายทั่วประเทศไทยเรื่องหนึ่ง ปรากฏในรูปแบบของนิยายท้องถิ่นของอำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี และเป็นเรื่องที่นิยมแสดงเป็นละครโนราของภาคใต้ โดยชาวใต้เน้นตอนที่เกี่ยวกับพระรถเมรี สำหรับภาคอีสานและภาคเหนือที่รู้จักกันทั่วไปในชื่อของนางสิบสอง ครั้นเมื่อรจนาขึ้นตามแบบฉบับของชาดกในปัญญาสาตก เรียกว่าเป็นบาลีว่ารถเสนชาดก (กึ่งแก้ว อุตถากร, 2519: 124) นอกจากนี้เรื่องนางสิบสองยังปรากฏในไทเขินในชื่อจันทโสภา 12 นางพี่น้อง ไทใหญ่ในชื่อหมากตา 12 นางนัยน์ตา 12 นาง ไทยวน ไทลื้อ ลาวและอีสานในชื่อ นางสิบสอง (ศิริพร ณ ถลาง, 2545: 134) จากการศึกษาที่มาของนิทานเรื่องนี้ นันทพร พวงแก้ว (2527) พบว่า นิทานเรื่องนางสิบสองหรือพระรถเมรีอาจมีที่มาจากนิทานอินเดีย แถบเบงกอลและแคชเมียร์ โดยแพร่หลายเข้ามาผ่านทางลังกาหรืออาจแพร่กระจายเข้ามาโดยตรงและผสมผสานอยู่ในท้องถิ่นภาคเหนือของประเทศไทย

นอกจากประเทศไทยแล้ว ยังพบนิทานเรื่องนางสิบสองหรือพระรถเมรีในประเทศเพื่อนบ้านของไทยด้วย โดยเฉพาะในประเทศกัมพูชา ลาว และเมียนมา นับว่าเป็นวัฒนธรรมร่วมกันในดินแดนอุษาคเนย์ มีเรื่องของพระรถ-เมรีปรากฏอยู่ในตอนต้นของพงศาวดารล้านช้าง ซึ่งว่าด้วยที่มาของบรรพชนของกลุ่มชาวลาว โดยได้กล่าวถึงนางเมรีหรือกักริ และพระรถหรือพระพุทฺธเสน ในฐานะบรรพชนต้นวงศ์ของกลุ่มลาว นิทานพระรถจึงเป็นที่แพร่หลายทั้งในหมู่บ้านและชาวดัด และโดยเฉพาะในเมืองที่มีชาวลาวอพยพไปอาศัยอยู่ นิทานพระรถมีเนื้อเรื่องหลักแบ่งเป็นสองภาค คือภาคชีวิตของนางสิบสอง มารดาของพระรถ และภาคชีวิตของพระรถ (อภิรักษ์ณี เกษมผลกุล, 2559: 21)

การศึกษาเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีในประเทศไทยที่ผ่านมาพบว่ามีทั้งการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องนางสิบสองและพระรถเมรีต่างสำนวน การวิเคราะห์เนื้อหาและแบบเรื่องของนิทาน การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของคำสอนและค่านิยมที่ปรากฏในนิทาน ได้แก่ แง่คิดจากนิทานเปรียบเทียบแบบเรื่องนางสิบสองของกึ่งแก้ว อุตถากร (2519) การศึกษาเชิงเปรียบเทียบเรื่องพระรถ-เมรีฉบับต่าง ๆ ของนันทพร พวงแก้ว (2527) การศึกษาพระรถเมรี ฉบับตำบลดรอนพิบูลย์ ของอินทรา บุญยาทร (2531) การศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนางสิบสอง ของพระครูมงคลโพธิสเถิต (นามจำปา) (2556) การศึกษาเปรียบเทียบค่านิยมทางวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมตะวันตกที่สะท้อนจากวิธีการแก้ไขปัญหาในนิทานพื้นบ้านเรื่องนางสิบสองและอันเชลกับเกรเทล ของมนัสวีณี บุญอินทร์ (2557)

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยและคณะเห็นว่า ข้อมูลภาคสนามเป็นข้อมูลสำคัญที่ขาดหายไปจากการศึกษาวิเคราะห์นิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี เนื่องจากในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านและในประเทศไทยเองมีการถ่ายทอดนิทานเรื่องดังกล่าวอยู่แสดงให้เห็นถึงความแพร่หลายและความนิยมนิทานเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยและคณะจึงมุ่งศึกษารูปแบบการถ่ายทอดนิทานเรื่องดังกล่าวในกลุ่มประเทศอุษาคเนย์จากการเก็บข้อมูลภาคสนามและการวิเคราะห์ความสำคัญของนิทานเรื่องนี้ในฐานะนิทานร่วมในอุษาคเนย์ เพื่อช่วยเติมเต็มองค์ความรู้เกี่ยวกับนิทานเรื่องดังกล่าว และช่วยให้มองเห็นลักษณะร่วมของนิทานและการถ่ายทอด ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดการต่อยอดทุนทางวัฒนธรรม ประเพณีเรื่องเล่าพื้นบ้าน อันจะช่วยตอบสนองการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอุษาคเนย์ได้อีกทางหนึ่งด้วย

อุปกรณ์และวิธีการ

1. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนิทานในกลุ่มประเทศอุษาคเนย์
2. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีในกลุ่มประเทศอุษาคเนย์
3. กำหนดพื้นที่ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม
4. ติดต่อประสานงานผู้เชี่ยวชาญ/ผู้ให้ข้อมูลนิทานในกลุ่มประเทศต่าง ๆ ที่จะเดินทางไปเก็บข้อมูล
5. เก็บข้อมูลภาคสนามการถ่ายทอดนิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี แบ่งเป็น
 - ตำบลบ้านมุง อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก ประเทศไทย วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2559
 - สถาบันไทใหญ่ศึกษา วิทยาลัยชุมชนแม่ฮ่องสอน จังหวัดแม่ฮ่องสอน และเมืองนาย รัฐฉาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา ระหว่างวันที่ 29 มีนาคม - 3 เมษายน พ.ศ. 2559
 - เมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ระหว่างวันที่ 9 - 12 มิถุนายน พ.ศ. 2559
 - อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ประเทศไทย วันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2559
 - เมืองกำแพงช่ง เมืองพนมเปญ และเมืองเสียมราฐ ประเทศกัมพูชา ระหว่างวันที่ 4 - 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2559
6. วิเคราะห์ข้อมูล สรุปและอภิปรายผลการวิจัย
7. เขียนรายงานการวิจัย

ผลและวิจารณ์ผลการทดลอง

บทความวิจัยนี้มุ่งเสนอผลการวิจัย 2 ประเด็น คือ 1. รูปแบบการถ่ายทอดนิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีในอุษาคเนย์ และ 2. ความสำคัญของนิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีในฐานะนิทานร่วมในอุษาคเนย์

รูปแบบการถ่ายทอดนิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีในอุษาคเนย์

จากการศึกษา ผู้วิจัยและคณะพบรูปแบบการถ่ายทอดนิทานเรื่องนางสิบสองพระรถเมรีในกลุ่มประเทศอุษาคเนย์ ประกอบด้วย วรรณกรรมมุขปาฐะ วรรณกรรมลายลักษณ์ สถานที่ จิตรกรรม ประติมากรรม ศาลศักดิ์สิทธิ์ สื่อพื้นบ้าน และสื่อสมัยใหม่ โดยขอจะยกตัวอย่างประกอบพอสังเขป ดังนี้

1. **วรรณกรรมมุขปาฐะ** จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า มีการถ่ายทอดนิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรี ต่างสำนวน ทั้งตำนานสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับนิทานในเรื่องและนิทานที่มีเค้าโครงเรื่องแบบรถเสนชาดก ในปัญญาชาดก ผู้เล่านิทานจากกลุ่มประเทศอุษาคเนย์ประกอบด้วยบุคคลหลากหลายกลุ่ม ทั้งพระสงฆ์ สามเณร ชาวบ้านสูงอายุ ชาวบ้านวัยกลางคน เด็ก ล้วนจดจำเรื่องราวและเหตุการณ์ในเรื่องได้ โดยเฉพาะอนุภาคเหตุการณ์ตอนนางสิบสองถูกนางยักษ์ควักลูกตา ตอนนางสิบสองถูกนำไปขังในถ้ำ และตอนพระรถหนีนางเมรี

Figure 1-4 Key person in fieldwork who transmitted *Nang Sip Song* or *Phra Rot Meri* in oral literature

2. วรรณกรรมลายลักษณ์ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า โดยมากปรากฏในรูปแบบตำนานนิทาน ในลักษณะมุขปาฐะมากกว่า ส่วนที่เป็นลายลักษณ์เกิดจากการเรียบเรียงตำนานสถานที่ เช่น ตำนานเมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ตำนานเขาพนมกังรี ประเทศกัมพูชา นางสิบสอง ล้านวน เมืองนาย รัฐฉาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา (ได้มีการบริวรรตจากภาษาไทยใหญ่เป็นภาษาไทยโดยอาจารย์ ประเสริฐ ประดิษฐ์) เรื่องพุทธนิสน จากประเทศกัมพูชา (คาดว่าได้รับอิทธิพลจากกรณชาดกในปัญญาสชาดก) ในประเทศไทยเอง พบวรรณกรรมลายลักษณ์เป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งปรากฏในเรื่องประชุมพระรถ จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร (2552) ทั้งกาพย์ขับไม้ บทมโหรี บทละคร นิทานคำกลอน และนิราศ

Figure 5-8 *Nang Sip Song* or *Phra Rot Meri* in written literature

3. สถานที่ ผู้วิจัยและคณะพบสถานที่ที่มีความเกี่ยวข้องกับนิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีในลักษณะตำนานเมืองหรือนิทานประจำถิ่นอธิบายภูมินามสถานที่เป็นจำนวนมาก เช่น ภูท้าว (เกิดจากร่างท้าวรถเสน) ภูนาง (เกิดจากร่างนางกังรี) ผาตัดแก้ (ผาที่ถ้ำขึ้นแก้สาร) ที่เมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เขาพนมกังรี (เกิดจากร่างนางกังรี) ประเทศกัมพูชา ถ้ำนางสิบสอง (ถ้ำที่นางสิบสองถูกนำมาขัง) ถ้ำพระรถ (ถ้ำที่อยู่อาศัยของพระรถตอนโต) ที่บ้านมุง จังหวัดพิษณุโลก ถ้ำนางสิบสอง ที่พนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ประเทศไทย ถ้ำนางสิบสอง ที่เมืองนาย รัฐฉาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา เป็นต้น สถานที่หลายแห่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับนิทานในลักษณะ “ตำนานเมือง” เช่น ที่เมืองนายและเมืองหลวงพระบาง และในลักษณะ “นิทานประจำถิ่น” เช่น ที่บ้านมุง พนัสนิคม เป็นต้น

Figure 9 Phu Tao (left) Phu Nang (right) in Luang Prabang, Laos

Figure 10 Nang Sip Song Cave in Ban Mung, Phitsanulok, Thailand

4. **จิตรกรรม** พบภาพเขียนนิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่องที่ศาลาวัดเจติย้านางสิบสองที่เมืองนาย รัฐฉาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา และที่ศาลาวัดศรีภักดิบดี เมืองกำแพงขังประเทศกัมพูชา ในประเทศไทยยังพบภาพเขียนนิทานเรื่องนี้หลายแห่ง แต่เขียนเฉพาะตอน โดยนิยมเขียนตอนพระรถหนีนางเมรีมากที่สุด พบที่วัดเกาะพญาเจ่ง จังหวัดนนทบุรี ภาพเขียนสีฝุ่นที่พระที่นั่งวโรภาสพิมานพระราชวังบางปะอิน ภาพจิตรกรรมบนผนังบ้านแฝดในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร เป็นต้น

Figure 11-12 Nang Sip Song or Phra Rot Meri painting in Khiriphakbodei Temple Kampong Chhnang, Cambodia. Painted on the twelve sister were imprisoned scene and The cockfighting of Rothasen scene

5. **ประติมากรรม** ผู้วิจัยและคณะพบประติมากรรมชิ้นสำคัญที่สวนสาธารณะในเมืองกำแพงขังประเทศกัมพูชา ปั้นเป็นรูปพระรถเสน (พุทธิเสน) ซี่มำในท่าเหาะหนีอยู่คนละฝั่งกับนางเมรี (นางกังรี) ในท่าอ่อนวอนด้วยความอาลัย เป็นอนุภาคสำคัญและเป็นที่ยินยอมอย่างมาก พบว่าเป็นประติมากรรมที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อ

ผูกโยงความสำคัญของนิทานเรื่องนี้กับเมืองกำปงชนัง เนื่องจากเมืองดังกล่าวเป็นที่ตั้งของเขาพนมกังรี นอกจากนี้ยังพบประติมากรรมรูปปั้นนางสิบสองที่ศาลนางสิบสอง รูปปั้นพระรถที่ศาลพระรถ ที่พนัสนิคม จังหวัดชลบุรี รูปปั้นนางสิบสองและพระรถที่ศาลวัดเจดีย์นางสิบสอง เมืองนาย สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา อีกด้วย

อนึ่ง จากข้อมูลสัมภาษณ์ พบว่าเดิมที่เมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเคยมีสวนแถว ที่เชื่อว่าเป็นสวนในเมืองของนางยักษ์กักรี้ แต่ในปัจจุบันไม่ปรากฏสถานที่ดังกล่าวแล้ว

Figure 13-14 Phra Rot and Meri sculpture in public park in Kampong Chhnang, Cambodia

6. ศาลศักดิ์สิทธิ์ พบที่เมืองนาย รัฐฉาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2554 ภายในศาลประกอบด้วยรูปปั้นนางสิบสองอยู่ฝั่งซ้าย และรูปปั้นพระรถอยู่ฝั่งขวา พร้อมของเซ่นไหว้บูชาเป็นชุดไทใหญ่และพม่าเป็นจำนวนมาก จากข้อมูลสัมภาษณ์พบว่า คนเมืองนายเชื่อว่านางสิบสองและพระรถมีตัวตนจริง จึงสร้างศาลเพื่อให้เป็นที่สถิตของดวงวิญญาณสำหรับกราบไหว้บูชาและขอพร นอกจากนี้ยังพบศาลนางสิบสองและศาลพระรถที่พนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นศาลสร้างใหม่ ภายในประกอบด้วยรูปปั้นนางสิบสองและพระรถเช่นเดียวกัน สิ่งที่น่าสนใจคือชาวบ้านมักนิยมนำรูปปั้นไก่อป้อนูชาบนบานศาลกล่าว เพราะเชื่อว่าพระรถชอบไก่ เนื่องจากมีความสามารถในการชนไกดังปรากฏในนิทาน

Figure 15-17 Shrines in Jetya Nang Sip Song Temple in Mong Nai, Shan State of Myanmar

7. สื่อพื้นบ้าน ปรากฏว่ามีการถ่ายทอดนิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีในสื่อพื้นบ้านหลายรูปแบบ เช่นในประเทศไทย มีทั้งละครชาวบ้าน ได้แก่ ละครชาตรี ละครนอก โนรา (สุกัญญา สุขฉายา, 2556: 65) (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2558: 1) ตลอดจนการแสดงหุ่นกระบอก ในประเทศกัมพูชา ปรากฏว่ามีการนำนิทานเรื่องนี้มาแสดงละครพระราชทรัพย์ (ละครโนราห์) โดย ศานติ ภักดีคำ (2554: 477) กล่าวถึงการแสดงละครพระราช

ทรัพย์เรื่องพุทธิแสน เมื่อ พ.ศ. 2479 ที่ประเทศกัมพูชา ขณะที่ในสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวไม่ปรากฏหลักฐานการถ่ายทอดนิทานเรื่องนี้เป็นสื่อพื้นบ้านอย่างชัดเจน

8. สื่อสมัยใหม่ พบว่ามีการถ่ายทอดในรูปแบบหนังสือการ์ตูน การ์ตูนโทรทัศน์ ละครเวที ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ในประเทศไทย ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว พบในรูปแบบหนังสือการ์ตูนและละครเวทีสมัยใหม่ที่ชาวต่างชาติสร้างสรรค์ขึ้น เช่น Nang 12 (Garavek Traditional Storytelling Theatre Version) ตลอดจนแพร่หลายในรูปแบบละครทีวีในประเทศกัมพูชา

Figure 18-19 Nang Sip Song or Phra Rot Meri TV Drama in Thailand and Cartoon Book in Laos

กล่าวโดยสรุป ผู้วิจัยและคณะพบว่านิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีมีการถ่ายทอดในหลายรูปแบบสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

Table 1 Forms of transmission of Nang Sip Song or Phra Rot Meri in South East Asia

Variety of forms	Myanmar	Laos	Cambodia	Thailand
Oral literature	✓	✓	✓	✓
Written literature	✓	✓	✓	✓
Buildings	✓	✓	✓	✓
Paintings	✓	-	✓	✓
Sculptures	✓	-	✓	✓
Shrines	✓	-	-	✓
Folk media	-	-	✓	✓
New media	✓	✓	✓	✓

ความสำคัญของนิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีในฐานะนิทานร่วมในอุษาคเนย์

นิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีอาจถือได้ว่าเป็นนิทานร่วมในอุษาคเนย์ เนื่องจากปรากฏการถ่ายทอดผ่านวรรณกรรมมุขปาฐะและลายลักษณ์อันเป็น “ต้นธาร” สำคัญที่นำไปสู่การถ่ายทอดและแปรรูปเป็นศิลปะแขนงต่าง ๆ อย่างหลากหลาย เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สื่อพื้นบ้าน สื่อสมัยใหม่ เป็นต้น ซึ่งอาจมีต้นเค้ามาจากนิทานชาดกเรื่องรถเสน เพราะกลุ่มประเทศที่มีการถ่ายทอดนิทานดังกล่าวเป็นกลุ่มประเทศที่นับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทเหมือนกัน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยและคณะยังไม่สามารถระบุถึงช่วงเวลาทีนิทานเรื่องนี้เริ่มเข้ามาแพร่หลายในประเทศต่าง ๆ ในอุษาคเนย์ได้อย่างชัดเจน

สิ่งที่น่าสนใจประการหนึ่งคือ การปรับเปลี่ยนรูปแบบจากนิทานมหัศจรรย์แบบมุขปาฐะเป็น “ตำนานประจำถิ่น” หรือ “นิทานประจำถิ่น” อันทำให้เกิดการรับรู้ตำนานเรื่องนี้มาเป็นเวลายาวนาน เพราะภูมิประเทศทางธรรมชาติ เช่น ภูเขา ดอย ผา ถ้ำ หาด ได้สวมบทบาทเป็น “ผู้เล่านิทาน” ภูมินามสำคัญ ๆ จึงยังเป็นที่รับรู้และส่งทอดเรื่องราวในนิทานอยู่

อีกมุมหนึ่ง วัดในพระพุทธศาสนาก็มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดนิทานดังกล่าวให้เกิดการรับรู้อย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ของตัวละครในนิทานเป็นศาสนวัตถุในพระพุทธศาสนา ดังปรากฏตัวอย่างเช่น “เจดีย์นางสิบสอง” ที่เมืองน่าย หรือ “พระธาตุพระรถ” ที่พนัสนิคม ขณะเดียวกันศาลาภายในวัดที่เขียนภาพจิตรกรรมเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่อง ก็มีส่วนสำคัญในการเก็บรักษานิทานเรื่องนี้ อีกทางหนึ่งด้วย เน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์ของนิทานไปพร้อม ๆ กัน สำหรับการแปรเปลี่ยนสถานะจากนิทานกลายเป็นศาสนศักดิ์สิทธิ์ รูปเคารพ และพิธีกรรมการเช่นไหว้บูชา ดังพบที่เมืองน่ายและพนัสนิคม เป็นปรากฏการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นอันสะท้อนลักษณะของสังคมสมัยใหม่ที่เน้นการจับต้อง “รูป” และพึ่งพา “พิธีกรรม” จากฐานความเชื่อดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี นับว่าการแปรเปลี่ยนดังกล่าวได้ทำให้นิทานเป็นที่รับรู้และเป็นที่สนใจมากยิ่งขึ้นด้วย

ผู้วิจัยและคณะเห็นว่าในอนาคตอาจส่งเสริมให้เกิดการต่อยอดทุนทางวัฒนธรรม ประเภทเรื่องเล่าพื้นบ้าน โดยใช้นิทานเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีเป็นกรณีตัวอย่าง เพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอุษาคเนย์ เช่น การสร้างสรรค์เส้นทางท่องเที่ยวตามรอยนิทานนางสิบสอง-พระรถเมรี หรือการผลิตสินค้าที่ระลึกโดยใช้อนุภาคตัวละคร สิ่งของ หรือเหตุการณ์ในนิทานเป็นฐานคิด เป็นต้น

สรุป

การถ่ายทอดนิทานพื้นบ้านเรื่องนางสิบสอง-พระรถเมรีที่เมืองน่าย รัฐฉาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา เมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมืองกำปงชนัง ประเทศกัมพูชา บ้านมุงและพนัสนิคม ประเทศไทย ผ่านวรรณกรรมมุขปาฐะ วรรณกรรมลายลักษณ์ สถานที่ จิตรกรรม ประติมากรรม ศาสดาศักดิ์สิทธิ์ สื่อพื้นบ้าน และสื่อสมัยใหม่ แสดงให้เห็นการรับรู้และบ่งบอกถึงความสำคัญของนิทานเรื่องนี้ในฐานะนิทานร่วมในอุษาคเนย์ได้เป็นอย่างดี ในประเทศไทย ยังมีสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับนิทานเรื่องนี้อีกหลายแห่ง ซึ่งนักวิจัยและคณะมิได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลเนื่องจากข้อจำกัดเรื่องเวลาและงบประมาณ จึงขอเสนอแนะให้ผู้สนใจศึกษาค้นคว้าต่อไปในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยและคณะขอขอบพระคุณคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่อนุมัติทุนสนับสนุนการวิจัย สถาบันภาษาศาสตร์และวัฒนธรรมศึกษาราชบัณฑิตยสถาน ภาควิชาวรรณคดีและภาษาวิชาภาษาไทยที่อนุมัติให้คณะนักวิจัยเดินทางไปเก็บข้อมูล ที่ปรึกษาข้อมูลประกอบด้วย อาจารย์ประเสริฐ ประดิษฐ์ (สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา) อาจารย์หน่อแสง สายวงเดือน และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ (สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว) รองศาสตราจารย์ ดร.ดวงเด่น บุญปก (ประเทศกัมพูชา) อาจารย์สมดุล ทำเนาว์ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อุมาภรณ์ สังขมาน (ประเทศไทย) ตลอดจนพระสงฆ์ ครูอาจารย์ และชาวบ้านทุกคนที่ให้ข้อมูลสำหรับงานวิจัยนี้

เอกสารอ้างอิง

- กิ่งแก้ว อุตถากร. 2519. แง่คิดจากนิทานเปรียบเทียบ แบบเรื่องนางสิบสอง. ใน **คติชนวิทยา**. กรุงเทพฯ: กรมการฝึกหัดครู.
- นันทพร พวงแก้ว. 2527. **การศึกษาเชิงเปรียบเทียบเรื่องพระรถ-เมรีฉบับต่าง ๆ**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระครูมงคลโพธิสถิต (นามจำปา). 2556. **การศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนางสิบสอง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มนัสวินี บุญอินทร์. 2557. **การศึกษาเปรียบเทียบค่านิยมทางวัฒนธรรมไทยและวัฒนธรรมตะวันตกที่สะท้อนจากวิธีการแก้ไขปัญหานิทานพื้นบ้านเรื่องนางสิบสองและอันเชลกับเกรเทล**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาอังกฤษ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศานติ ภัคดีคำ. **ศาสตราแลบง วัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ พัฒนาการ และความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเขมร**. กรุงเทพฯ: กระทรวงการต่างประเทศ.
- ศิวาพร ณ ถลาง. 2545. **ชนชาติไทในนิทาน: แลลอดแคว้นคติชนและวรรณกรรมพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศิลปากร, กรม. **ประชุมเรื่องพระรถ**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- สุกัญญา สุขฉายา. 2556. **วรรณกรรมมุขปาฐะ**. โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2558. **พระรถเมรีกับพระสุนทรโวหาร ละครยอดนิมของชาวบ้านอยุธยา ราว 500 ปีมาแล้ว**. เอกสารประกอบการบรรยายมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2558.
- อภิรักษ์ณั เกษมผลกุล. 2559. **นิทานพระรถ-เมรี. ใน วรรณกรรมพื้นบ้าน: มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ**. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- อินทรี นุญยาทร. 2531. **การศึกษาพระรถเมรี ฉบับตำบลดรอนพิบูลย์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.